

نیچە

ژیان و بەرھەم

فردریش فیلهیلم نیچگە ل "1844/10/15" ل گونگدە کی ب نکافی رۆگن ، دخیزانگە کا دینیگدا ژ دایگک بوویە، ھەم باپیر و ھەم بابی وی قەشە کی پرۆتستانی بگوو، لی نگەو ھگەر زووی بگوو ئینگک ژ دوژمنگین سگەر سەختین کەنيسە و مەسیحییەتی، ھیش زارۆک د ژیی پینچ سالیدا بابی وی مر ، کو کاریگەریبەک مەزن لی کر، نیچە بخوە دبیژی: " ھەرچەندە ئەز زارۆک بووم و ئەزمونگەک و شکارەزاییەک زیگدە مگن نگەبوو، لی نگەز ب دروستی د مانا مرنی دگەھشتم " 1"

دناف خیزانە کا میسالاردا پگەرورەدە بوو، دایگک و خویشگک و خالگەتیت وی، دایگکا وی دخواستگ بییگە قەشە، لی نیچە بوو شاعیر و فەیلەسوف. پرائییا ژیندەران دبیژن ژیانکرنا وی دنگاف خیزانگە کا میسگالاردا، کاریگەریبەک دی ل سەر ژیان و فەیلەسەفا وی چیکر، نیچە چونکی دناف بەیابین مییانەدا پگەرورەدە بگوو، مرۆفەک نازنازۆک و نگەرم و ھەسگتدار بگوو، گکو ژگەر فیچگەندی ژی بگوو جھگی ترانگەیی خوینگد کاران ل خواندنگەھی، ئەفچەندەژی بوو ئەگەرەک گکو نیچگە ل ھینگز و توندوتیگژی بگگەریبیت و خگە ژوان بەگایین مییانە دەرباز بکەت ئەوی پی مەزن بووی، د دەسپیکدا دەست ب خوانگدنا ئنجیلگی گگر، و پکیگیری دینگی باپیر و بابی خوە بوو، ھەتا دوی ماویدا دگۆتی "قەشگەیی بچگوویک" ، لی نگەو قەشگەیی بچگوویک د ژیگی ھەژدە سالیی دا باوہری ب مەسیحییەتی نەما، کەتە دقۆناغە کا گومگان پرسگیار کرنی دا، پشگتی وی جارەگکا دی ل مەسیحییەتی نەزفیری، پشتی وی " مرنا خودی" راگەھاند و رییکا ئیلحگادی گگرت، و "مرۆفگی بگالا" کرە ریاز و میتۆدەک بۆیکو پی بگەھتە مرۆفایەتی، ل ھەردوو زانکۆییین "بگۆن و لایبزیگک" خوانگد، پلگەیا دکتۆراییی وەرگرت و ل سالا 1869 بوو مامۆستال زانکۆیا (بازل) ل سویسرا.

نیچگه زووی نساخ بگرو، بگهردهوام سگه ری وی دئیشگا، ل سگالا 1899 هگه ر ل بگازل کهنگه نهخوشگخانا "فریدمات" بو نساخیین میشکی و رهوانی. نیچه نیزیکی نیقه کا ژيانا خوه ب نساخی بوراند، ئیشا سگه ری و چاقان و سکی هه بوو، له شه کی لاواز و تهندروستیهك خراب، گۆشه گیر، چاقین وی نیزیکی کوره بگرونی بیون، و نیزیکی دهه سالیین دوماهیی ژی وهك مرؤفهك شیت ژیا و ههتا ل 1900 /8/15 مر.

نیچه دگهل وان ئیش و نازار و سگه ئیشگه و لاوازیگا جهسگته بی و نساخییا رهوانگی و لاوازیگا دیتنگی و ژيانه کا پری ئیش، لی دیسان ژی بوو فهیله سوفهك كو ئیک ژ پهمین هه ره سه ره کیین وی "ویسگتا هیگز و مرؤفی بالایه"، بو وی پرانییا نفیسه ری ل سهر نیچه ی نفیسین، نیچه ی ب مرؤفهك سهیر و هه فگدژ و نگالوز و دژوار دبینن، سگه رباری وان هگه موو لاوازیگین وی لی دیسگان ژی خگودان روحگهك ب هیگز و ئیراده یگهك ئەنتیکه یه بو ژیان، سهرباری وان لاوازییان کو رهنگه وه بکته ههر مرؤفهك ب تایه تی ئەگه ر پگهروه ردهك دینی هه بیت، خودی و دینی توندتر بگریت، لی نیچه بهروفاژی نهك ههر پشت کره دین و خگودی بگهلکی "خودی کوشت" و هیرشه کا دژوارژی کره سهر دینی. "2"

"چاوانی من کزن، بهلام ههرگیز بینایی من زهره رمه ند نه بووه لگه وان" "3" ئەفکه ئیگه ژ گونگه زاین نیچگه ی دکتیبا "دواهه مین کوفره کانی نیچه" دا، کو مرؤف دشییت تیبگه هیت دیتن و ته ماشاکرن هندی گریدای ئیرادا مرؤفی یه، هنده گریدای چاقان نینن.

سه بارهت ب ئیش و نساخیین خوه و لاوازییا جهسته بیی ژی نیچه ی گه لهك پگهیف و دهسگته واژه ههنگه، گگو قیچهندی دهسلینن، مرؤف وهك جهسته، و مرؤف وهك روح و مهعنه وییات، دشین جیاواز و دژ بگن، جهسگتهك لاواز و چاقین کورژی دشین وان تستان بینن ئەوین ساخ ژ لایی فیزیکی فه ژی نگابینن، ناگه کو ژینگه ری هیز و ئیرادها وی نه ژ جهسته و هیزا چاقین وی بوویه، بهلکی ژ روح و خه لاقیهه تا هگش و دیتنگین ویگین ره خنه گر و نازاد بوویه، روحهك مهزنتر ژ ئیش و نازارین جهسته بیی و دهروونی و روحی.

ئیدی نیچه بهردهوام د شه ره کی دژوار دا بوویه دگهل جهسته و لاوازییا خوه، شه رهك کو گه لهك کهس ژی دبیژن، فهلسه فا وی فه ریژا باری وی ساییکولوجی بوویگه، هگه م لاوازییا جهسگته بیی و هگه م نساخی و هگه م شیت بیون و کزییا چاقان، ل لایگه کی و ژلایگه کی دیفگه پگهروه رییا وییگا میسگالاری و شکه سگتا وی د چیرۆکا خوه د دگهل (لوسالومی) کو گه لهك چهز ژی دکته و هه فدوو دهیلن، ئەفه هگه می بووینگه ئەگه ری قیچهندی کو هۆکارین ساییکولوجی ل پشت هزرین وی بووینه، بویکو هاوسگه نگییه کی دنا فگه را لاوازییا جهسته بیی و شکه ستنا خوه یا دهروونی و دنا ف خوه دا چیکته. ژفگی ژی پگتر دبیگژن گگو فهلسگه فا نیتشگه ی بهره مه ی ئەقلهك شیت و نساخ بوویه، بو نمونه :

"فەلسەفەى نىچە بەرھەمى مېشكىكى ناھاسەنگە"4"

يان "بەسەرھاتى شىكتانەى نىچەگە گە جىھگانى فەلسگەفەدا بەشگىكى بگۇ نشوسگى ھىنگانى گە خۇشەويسگىدا دەگەرپتەوہ"5"

"پەرتووكى زەرەدەشت ئەوھای گروت، يەككە لە خەونە ئىجگار گەرەكانگە گگە مېشگىكى نكەخۇش تگا ئىستا تۈنۈپتەتى وەسفىكات"6"

"نۈوسىنەكانى نىچە ئەوانەن كە دەتۈنرئ لەكەسك ئەو چاۋەرۈانپىيە بكرىت كە ژيانى لىنچۈۈنكى زۆرى لە ژيانكى پىر لە بەختەۋەرى ئاسايى نكەبوو، گگەم نۈوسگىنانە فەلسگەفەيەك دروسگت ناگگات گگە بەلگەى بگۇ بەپىنرپتەوہگ بەلكو زياتر راپۇرتى زۆر قولى ھزرى و شاعىرانەى دۇخى دوا بەدۋاى يەكى دەرونيپتەتى."7"

لئ دگگەل فېچگەندى ژى نكەم نەشگىپن ھگەموو داھىنگان و ھگزرا نىچگەى وەك ھانگدەرەك سگايكۆلۇجى بگۇ ھاوسەنگىي، يان وەك ئاكاما شىتوبون و دىناتىيا وى بىسنىن، نكەفۇ رافەيگە درەھنگدەك دى دا مگن پگتر مگن ل (فۇكۆ) نى نىزىك دكەت دەما "مەريوان وريا قانع د رافەيا دپوانەيى ل جەم فۇگگۆى" دپىگىت: (دپوانگەيى ماناى جۇرىنك لە ئەخلاق و فىكر و بىر كرنەۋە و خەيال كە لەگەل فۇرمە بالا دەسگنەكانى مانگا و نكەخلاق و خەيال و عەقلاىيەتدا نەگونجىت، دپوانگەيى مانگاى دىگدى ئەوانگەى گگە دەكەنگە پگەرۈنرئى كۆمگەلگاۋە و ويناكردنكى دىكەيان بۇ دنيا و دياردەكان ھەيە كە ناكۆك يان جياۋازە لە ويناكردنە بالا دەسگنەكانى نگاۋ ساتە وەختىكى مېژۈۈيى"8"

و ھەگەر بزائىن فەلسەفا نىچەى فەلسەفا جياۋازىيى بوويگە، دگگەل سگەردەمى خگۋە، وەگگى مگە ل بگەرى ژى نامگاژە پىگدا، نىچگە ھگەتا د ژىگان دا مگاۋو، فەلسگەفا وى بگەلاف نكەبوو و دەنگگەك پگەرۈنرئى بگۋو، و رەۋشەنەبىرىيا رۇژئافايى پتر ھىش ل بن كارىگەرىيا ئەقلاىيەتدا دىكارىت و كانت و دىالەكتىك و خواندنىن ھىگل و ماركىسى بون بۇ مېژۈۈ ھەقىقەتى. بۇ وى سەبىر نابىت نىچە ب جياۋازىيىن خوە و مانايىن نوى بۇ مېژۈۈ و ھەقىقەت و ئەقلاىيەت و دەسگەلات و دەۋلگەت و نگرادە و مرۇفكى بگالا و تراژىگدىا و رەخنگەيىن وىيىن وىرانكار بۇ دىن و مەسىحىيەت و ئەقلاىيەت و ئەخلاق و ھەبوونى، بىيگە دەنگگەك پگەرۈنرئى و ۋەك ئەقلەك نساخ، و ھاوسەنگىۋونا دەروونى بگەنە ھاندەرپن وىيىن فكري.

نىچەى گەلەك بەرھەم و پەرتووك ل دويف خوە ھىلان، گەلەك ژىدەر ب درىژى ھەنە باسكى وان بەرھگەم و سالىن نقىسىنا وان دكەن، ئەز دقيرەدا من نەقېت جارەكا دى وان بەرھگەمان ھگەمىان دووبگارە بگەمەفگە، لئ خوينەر دشىت بزفرىتە سەر بۇ نموونە" عوسمان ياسىن، نىتسشە، دەز گگای چگاپ و بلاۋ كرنەگەۋەى موكرىگانى" كۆب كوردى ب درىژى ھەمى تۆمار كرىنە، يگان ھەرۋەسگا خوينگەر دىگىت بزفرىتە سگەر "عەبدوھگەلىم ئەلخەسار، ملكف عگن فرىگدىرىك نىتسگە، 2007/1/27www.mdaad.com" گگۈ ب عگەرەبى پىرانيگا بەرھەمىن نىچەى تۆمار كرىنە. ۋە ھەرۋەسا نازاد بەرزنجى، چەند وىستگەيەكى فكري، دىسان تىدا خوينەر ب پىرانييا بەرھەمىن نىچەى شاد بىت.

لى دڧىرەدا، بەس بۇ نامازە پىكرن، " بىنەچكەى تراژىگىدا 1872 گگو فەكۆلىنەگگە د رەوشگەنېرىيا يۇنانىگدا. مروفى بالا، 1878 كو بەشگەك زى ب گگوردى زى ھەيگە و نگەم ھگەول ددەيگن دڧكى گوتارىگدا مڧكايى زى ۋەرگىن، رىيوار و سىبەرا وى، 1880، زانستى شاد 1882، زەردەشت و ھەى گوت، 1883، كو ئىككە ژ ب نافودەنگتەين بەرھەمى نىچەى و ب كوردى زى ھەيە، كو ب شگىوازەك شگاعىرانە دارىتسىگە و پىرانىگە ھزرىن خوە ل گور دىن و بەھا و ئەخلاق و رەخنەكرنا وان تىگدا دىبار كرىگە. و ل سگەر زاردەڧكى زەردەشتكى فەلەسەفا خوە دىبىزىت.

ل دور گىنگى يا فى پەرتووكى نىتەشەى بچو دەمى نڧىسى ل رۇژا 1883/2/13 گگو زىگى وى 38 سكال بوو، دنامەكى دا بو (ئارنست شماتسنىر بكمىنتىز) كو خودان وەشاخانە بوو دىبىگىتى: " بگەرىز نگەڧرۇ ھەواگە كا خوەش من ھەيە بىژمە ھەو، ئەز ب پىنگاڧە كا يە كلاكەرەو ھەى رابووىم، مەبەستا من نگەو، نگەو پىنگاڧە بگو ھەو ھى دى گىنگ بىت، نڧىسىنە كا بچووك كو ژ سەد لاپەران كىمترە بناڧى (زەردەشتى و ھەگا ناخاڧكت) پەرتووكە كە بو ھەمووان نەو ھەك بو كەسەكى. "چامە كا شعرىە" يان "ئىنجىلا پىنجەمىنە" يان ھەر تىشكەك دى كو چ ناف بو نىنە، ئەو ئىكە ژ نڧىسىنىت من يى ھگەرە رۇد و نگازا، و ل بەردەسگى ھەمىانگە و نگەز بگاوەرم "كارىگەرىيە كا راستەوخۇ" ھەبىت.

ھەروەسا ل رۇژا 4/20 ھەمان سال نىتەشە بو مالفىدا فون مايزنېورگ برومگاس دڧىسگىت: " نگەو چگىرۇكە كا جوانە، من تەھەدايا ھەموو دىانەتان كرىە و " پەرتووكە كا پىرۇز" انوى دانايە! و زۇر ب رۇدى دىبىژم گگو ئەڧ پەرتووكە گەلەك رۇدە، و ھەك چ پەرتووكىن دى نىنە، پىكەنەن ھەرس كرىە و من دگەل دىنى ئاويتە كرىە" و ل رۇژا 5/24 ھەمان سال سال دنامەك دن دا بو كارل ھىلېرانت ل دور پىشكا ئىگى دڧىسگىت: ھگەموو ھزر، ئىش و خۇزىيىن من دڧى پەرتووكى دانە، وە ل ژيانا من كر و ھەك ئەز دىبىنم دڧىگت خودىگى مگن درىگىڧى پەرتووكى دا خوە تەبرىر كەت، جارە كا دى شەرمى ژ خوە دكەم، چگونكى بڧكى گكارى مگن دەسگى خگە گەھاندە ڧەفتا شكۆدارىي، ئەو شكۆدارىيا بەشەرىيەتى ژمىژە دەست ژىبەرداى. "9"

ژېدهر:

1. (ئېيراهيم حەيدەرى، العبقرى المسجون بوحدته والمفتون بنبوته، گونگار، الشرق الاوسط، ژماره 10 8018 نۆفيمبر 2000)
2. عەبدوخلەيم ئەخەسار، ملف عن فريديريك نيتشه، 2007/1/27www.mdaad.com
3. دواھەمىن كوفره كانى نيچە، وەرگېرپانى فەردىن دارا، لگه بلاو كراوه گگانى خانگه ي چگاپ و پەخشگى رېنما/ سەليمانى 2007
4. ھېنگرى تۆمگاس و دانگالى تۆمگاس، بەسگەرھاتە نگەمرە كان لگه فەلسگەفەدا، وەرگېرپانى دَلشاد گگازم، لاپەرە 361.
5. ھەمان سەرچاوەى پېشوو، لاپەرە 364
6. ھەمان سەرچاوەى پېشوو، لاپەرە 364
7. لىن و لىنكستەر، خواوندانى ھزرى سياسى، وەرگېرپانى كامەران محەمەد پور، لاپەرە 432.
8. (مەريوان وريا قانع، فەلسەفە و ئىسلام و رۆشنگەرى، لاپەرە 309)
9. بېت سەلوترايىك " الانجيل " الخامس لىنيتشه، ترجمه: عاگى مصباح، منشورات الجمگل، كولونىگا- المانيا 2003

* لۆ ئەندرياس سالۆمى: كچىكى روس بوو، له 1861/2/12 له سانپتسبۆرگ هاتۆته دۇنياوه، رۆمگان و وتار و چىرۆكى نووسىووه، له 1937/2/5 مردووه. (پروانه ئېرفېگىن دى يگالۆم ، گگانى گگه نيچگه گريگا، وەرگېرپانى دَلشاد ھىگوا لاپگەرە 444، دەز گگای چگاپ و بلاو كردنگەوھى مو كرىگانى، 2006 ھگەولېر.) بگۆ يەكەمجار نيچە له رېنى پۆل رەى ھاوړپېهوه ئەم كچه ئەناسى كه له نامە كانىگدا باسگى گگە كات، نيچگه عاشگقى ئەبېت، بەلام لۆ سالۆمى شووى پېناكات و ھەز لگه رەى ئەكات، پەيوەندىيە گگەيان ئەپچگريت و وانگەوات و ئېرەبى و قسەى خەلك و ئەو شتانەى بەدواوه دېت. (پروانه لاپەرە پەرشە كان، لاپەرە 177-179)